

УДК: 159.953.2

© Найчук В.В., 2014 р.

<http://orcid.org/0000-0003-4260-9669>

В.В. Найчук

Національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ МОДАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття відображає основні передумови та теоретичні положення розвиваючої програми, спрямованої на формування і розвиток у молодших школярів естетичного сприйняття. Дана характеристика структури естетичного сприйняття, особливостей його реалізації. Наведено результати дослідження динаміки модально-специфічної пам'яті в процесі розвитку естетичного сприйняття молодших школярів.

Ключові слова: естетичне сприйняття, синестезія, сприйняття форми, формотворення, естетичні емоції, модально-специфічна пам'ять.

В.В. Найчук

ОСОБЕННОСТИ ДИНАМИКИ МОДАЛЬНО-СПЕЦИФИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ ТИ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Статья отражает основные предпосылки и теоретические положения развивающей программы, направленной на формирование и развитие у младших школьников эстетического восприятия. Дана характеристика структуры эстетического восприятия, особенностей его реализации. Представлены результаты исследования динамики модально-специфической памяти в процессе развития эстетического восприятия младших школьников.

Ключевые слова: эстетическое восприятие, синестезия, восприятие формы, формообразование, эстетические эмоции, модально-специфическая память.

V.V. Naychuk

PECULIARITIES OF DYNAMICS OF MODAL-SPECIFIC MEMORY DURING DEVELOPMENT OF YOUNGER STUDENT'S AESTHETIC PERCEPTION

This article describes the main prerequisites and theoretical foundations of the program of the development younger students' aesthetic perception. The author acquaints with concept and characteristics of aesthetic perception, its composition and implementation features.

Key words: aesthetic perception, synesthesia, form perception, formation, aesthetic emotions, modal-specific memory.

Сучасна освіта пропонує достатню кількість різноманітних досліджень спрямованих на вивчення когнітивної, емоційно-вольової сфери особистості. Однак, в процесі пильного вивчення одних процесів психіки особистості, інші випадають з поля зору дослідників. Тому ми звернули увагу на особливості естетичного сприйняття, вивчення якого досить поверхне і обмежене певними явищами. Незважаючи на те, що в процесі продуктивної естетичної діяльності у особистості формуються і розвиваються як творчі здібності, так і пізнавальні процеси (мислення, сприйняття, пам'ять, увага), а також емоційно-вольова сфера, більшість досліджень естетичного сприйняття обмежуються вивченням особливостей сприйняття предметів мистецтва [4; 5].

Ми вважаємо, що детальне вивчення естетичного сприйняття та використання альтернативних програм, спрямованих на всебічний розвиток дитини, сприяє збереженню та всебічному розвитку всіх здібностей особистості.

Виявлення закономірностей естетичного сприйняття має велике значення для розробки більш ефективної системи естетичного розвитку особистості. Проблематика естетичного сприйняття завжди привертала увагу дослідників психологічних, філософських наук.

В першу чергу, слід відзначити, що естетичне сприйняття розуміється нами не як безпосередній процес відображення навколишньої дійсності, а як складна комплексна здібність. Розглядаючи естетичне сприйняття, необхідно враховувати особливі явища і процеси, в яких дана здатність інтегрована. Таким чином, ми розглядали естетичне сприйняття як одну з основних категорій естетичної діяльності.

Ми дотримуємося визначення естетичної діяльності як духовно - практичної діяльності людини, заснованої на процесі формотворення, метою якої є гармонізація особистості, світу та їх взаємовідносин [13]. «Форма» в даному випадку розуміється нами широкому сенсі, як існуюча в часі і просторі, несуча ціннісно-орієнтовану інформацію. «Формотворення» ми розуміємо як діяльність, характерну для всіх сфер людської життєдіяльності.

Вивчення особливостей естетичного сприйняття має циклічний характер. Спочатку, до даної проблеми зверталися стародавні та середньовічні філософи, естетики, психологи (Піфагор, Платон, Вітелло, Фома Аквінський, І. Кант, В. Ворінгер, К. Белл, Р. Фрай та інші).

Наступним важливим періодом у вивченні особливостей естетичного сприйняття можна вважати початок ХХ століття (О.О. Леонтьєв, М.С. Каган, П.М. Якобсон, Р. Арнхейм, Е. Нойман, А. Маслоу, Д.Н. Абрамян, М. Дессуар, Ю.П. Крупник, Б.П. Юсов, Д. Берлайн та інші) [1; 2; 9; 11]. Дослідники знову звернулися до проблеми естетичності форми як

найбільш ефективного способу інтерпретації подібності естетичних смаків та закономірностей естетичного сприйняття. Особливе місце ідея форми як носія естетичного зайняла в концепціях дизайну та технічної естетики.

Естетичне сприйняття представляє собою специфічну форму людської діяльності, яка залежить від певних соціальних умов, рівня освіченості, національної приналежності, впливу середовища і т.д. В процесі дослідження даної проблеми, ми вважали за необхідне виділити в структурі естетичного сприйняття здатність до відчуття форми. Найбільш докладно ця складова естетичного сприйняття представлена в роботах О.М. Торшілової [13], включає в себе здатність сприймати, надавати значення формі за допомогою уяви та емпатії. Таким чином, здатність до відчуття форми представляє собою когнітивно-емоційну здатність, яка є аспектом пізнання людиною світу в процесі пізнавальної, творчої, комунікативної, поведінкової діяльності

В структурі естетичного сприйняття необхідно виділити особливе специфічне явище – здатність до синестезії. Найбільш докладно явище синестезії в різних аспектах розглядали Б.М. Галєєв, В.П. Глухов, В.В. Левицький, Г. Браем, О.Хавьєр, С. Барон-Коев та інші [10]. Проаналізувавши роботи Б.М. Галєєва, який представляє синестезію як норму людської психіки, як соціальний, культурний феномен [3], ми дійшли висновку, що необхідно розрізнати два основних типи явищ, що позначаються одним терміном «синестезія». Перший тип є тим біологічним феноменом – аномальними синестетичним порушенням, другий – прояв асоціативних відчуттів, притаманних більшості людей як психологічна норма. Крім здатності до сприйняття форми і синестезії, в структурі естетичного сприйняття також слід виділити емоційний аспект [9; 14]. Емоційність естетичного сприйняття спочатку закладена в сприйманому естетичному об'єкті, займає особливе місце в процесі відображення людиною дійсності. В основі її лежить здатність до сприйняття гармонії і краси.

Таким чином, ми визначили, що естетичне сприйняття складний процес, який реалізується на декількох рівнях, що включають в себе певні процеси і явища:

1. Перцептивний. На відміну від простого процесу чуттєвого сприйняття, процес естетичного не спрямований лише на безпосереднє споглядання, а являє собою процес активної духовно-пізнавальної діяльності.

2. Емоційний. Емоції в процесі естетичного сприйняття представляють собою складну систему різних елементарних емоційних реакцій, ідей, образів, що виникають у свідомості особистості в процесі реалізації естетичного сприйняття.

3. Продуктивний. На даному рівні відбувається складний процес, що включає послідовність певних естетичних процесів і категорій: в процесі сприйняття і емоційної оцінки виникають певні естетичні уявлення (закріплені в образі результати сприйняття естетичного об'єкта), на основі яких формується естетичне враження (пам'ять, оцінка і закріплення у свідомості естетичних уявлень). В процесі комбінування з естетичними почуттями, створюється мобілізуючий вплив на психофізіологічні процеси людини, стимуляція його активної пізнавальної та творчої діяльності.

В результаті проведених нами досліджень [9 – 11] було виявлено, що естетичне сприйняття має тісний зв'язок з образною, модально-специфічною пам'яттю, що підтверджує нашу гіпотезу про потенціал впливу естетичного сприйняття не тільки на розвиток духовно-культурної сфери особистості, але також і когнітивної, соціальної та інших сфер життєдіяльності особистості.

Таким чином, на підставі глибоко теоретичного аналізу, а також ґрунтуючись на результатах експериментальних досліджень, ми визнали за необхідне розробку програми розвитку естетичного сприйняття молодших школярів.

Нами була запропонована програма розвитку естетичного сприйняття молодших школярів, що реалізується в три етапи.

1. Перший етап «Когнітивний». Метою даного етапу є розвиток основних когнітивних процесів молодшого школяра. Включає в себе наступні стадії:

Перша стадія. Формування мотивації до участі в програмі.

На даній стадії основними завданнями є формування позитивного ставлення учасників групи до участі в розвиваючій програмі через ознайомлення з її метою і змістом, а також стимуляція усвідомлення учасниками власної мотивації до участі. Вправи даній стадії покликані забезпечити дітям зацікавленість в досягненні позитивних результатів, позитивне ставлення до організатора, а також готовність до роботи в групі;

Друга стадія. Комплексний пізнавальний розвиток.

На даній стадії реалізується комплекс вправ, спрямованих на розвиток процесів сприйняття, пам'яті, уваги, мислення.

Завданнями даної стадії є:

- розвиток у школярів стійкого пізнавального інтересу;
- розвиток основних форм і функцій сприйняття, пам'яті, основних форм мислення;
- розвиток мовленнєвої діяльності;

Третя стадія. Чуттєве сприйняття.

Метою є формування здатності до чуттєвого сприйняття об'єктів. На даній стадії основними завданнями є:

- формування здатності до абстрагування, інтерпретації та моделюванню різних форм об'єктів;
- розвиток перцептивного образного мислення, спрямованого на формотворення;
- розвиток сенсорних реакцій;
- розвиток асоціативного мислення і сприйняття, а також здатності до міжсенсорного сприйняття форми через різні модальності;

2. Другий етап «Емоційний».

Даний етап включає в себе вправи, спрямовані на формування здібностей до усвідомлення власних емоцій, розумінню емоцій оточуючих людей, а також особливих естетичних переживань:

Перша стадія. Знайомство з емоціями.

На даній стадії учасникам групи пропонується ознайомитися з особливостями власних емоційних реакцій, дається інформація про їх вплив на життєдіяльність та взаємовідносини з оточуючим світом. Основними завданнями є:

- сприяння розвитку процесу самопізнання;
- стимуляція до пізнання емоційних станів;
- розвиток навичок здорового соціальної поведінки, формування усвідомлення приналежності до певної групи;

Друга стадія. Естетичні емоції.

Метою даної стадії є формування безпосередньо естетичних емоцій. Завданнями даної стадії є:

- формування емоційної чуйності (емпатії) до сприйманим предметів;
- формування здатності до емоційної оцінки сприймаються об'єктів;
- формування здатності до визначення задуму та оцінки емоційного стану автора об'єкта сприйняття;
- формування і розвиток естетичної потреби до сприйняття і створення естетичних об'єктів.

3. Третій етап «Діяльнісний».

На даному етапі учасники розвиваючої групи опановують теоретичними та практичними навичками трансформації естетичних об'єктів.

Перша стадія. Естетична діяльність.

На даній стадії реалізуються наступні завдання:

- розвиток моторики, пластичної та мімічної виразності;
- формування та розвиток формотворчих рухів;
- розвиток здібностей до створення естетичних образів;
- формування та розвиток здатності до образного і продуктивного формоутворенню;
- розвиток здатності до полімодального (сензитивного) сприйняття і формування реалізації даної здібності в процесі естетичної діяльності.

Друга стадія. Рефлексивна.

Метою даної стадії є усвідомлення результативності участі в розвиваючій програмі для забезпечення активного застосування в навчальній діяльності молодших школярів.

Завданнями даної стадії є:

- деталізації сформованих здібностей, які придбали учасники програми;

- уточнення сфер реалізації отриманих здібностей;

- узагальнення результатів програми і підведення підсумків.

Таким чином, на підставі теоретичного аналізу підходів і експериментальних досліджень естетичного сприйняття, ми визначили, що:

- естетичне сприйняття не зводиться до пасивного відображення навколишньої дійсності, а являє собою складну комплексну структуру, в якій окремо слід виділити здатність до сприйняття форми і синестезію.

- естетичне сприйняття реалізується на декількох рівнях, умовно названими нами: перцептивний (що відображає безпосередньо процес сприйняття естетичного об'єкта); емоційний (складна сукупність різних емоційних реакцій на естетичну інформацію, що сприймається); продуктивний (система естетичних процесів і категорій, результатом яких є активізація пізнавальної, творчої діяльності та її практична реалізація).

Для визначення динаміки модально-специфічної пам'яті в процесі розвитку естетичного сприйняття молодших школярів, нами були сформовані контрольна та експериментальна група, що включила в себе по 20 випробуваних. Оскільки в процесі емпіричного дослідження нами не були виявлені вікові та статеві розбіжності між рівнем естетичного сприйняття у дітей молодшого шкільного віку, групи були сформовані випадково.

На першому етапі формуючого експерименту була проведена попередня діагностика досліджуваних контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп з метою визначення особливостей рівня слухової, зорової та тактильної типів модально-специфічної пам'яті, а також з метою формування однорідності контрольної та експериментальної груп. Для досягнення поставленої мети ми використали наступні методики:

1) рівень слухової пам'яті був досліджений за методикою «Заучування 10 слів»;

2) рівень зорової пам'яті ми досліджували за допомогою методики «9 фігур»;

3) рівень тактильної пам'яті був визначений за використанням методики «Тактильна пам'ять»;

На другому етапі дослідження була реалізована розвивальна програма, в якій приймали участь лише школярі, що входили до експериментальної групи.

Для досягнення поставленої мети, ми провели діагностику рівня модально-специфічної пам'яті контрольної та експериментальної груп перед впровадженням розвивальної програми та одразу по її закінченню.

Крім того, ми вирішили дослідити, як впливає розвивальна програма на рівень модально-специфічної пам'яті не лише в процесі її впровадження, але й через певний час. З цієї причини, нами було проведено третю діагностику – через 3 місяці після впровадження розвивальної програми. Для аналізу отриманих даних ми обрали метод дисперсійного аналізу для виявлення особливостей динаміки кожного з типів модально-специфічної пам'яті.

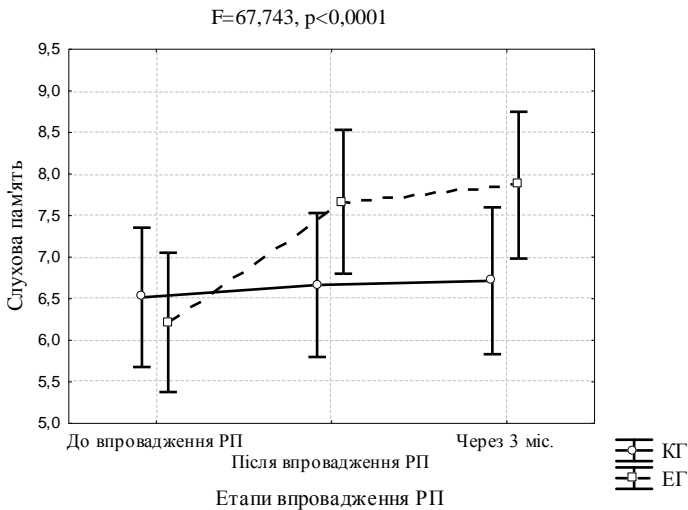

Рис. 1. Особливості динаміки показників слухової пам'яті контрольної та експериментальної груп в процесі впровадження розвивальної програми.

Як стає зрозуміло з рис. 1, рівень слухової пам'яті контрольної групи не зазнав суттєвих змін протягом контрольного дослідження в той час, коли рівень слухової пам'яті експериментальної групи після впровадження розвивальної програми значно підвищився. Крім того, рівень слухової пам'яті у учасників експериментальної групи продовжує підвищуватись також після закінчення розвивальної програми, про що свідчить третя діагностика рівня слухової пам'яті.

Рис. 2 ілюструє особливості динаміки зорової пам'яті на всіх етапах впровадження розвивальної програми. Як стає зрозуміло, рівень зорової пам'яті характеризується рівномірним незначним підвищенням. Для екс-

периментальної групи характерне підвищення рівня зорової пам'яті після впровадження розвивальної програми, ефект якого зберігається через три місяці.

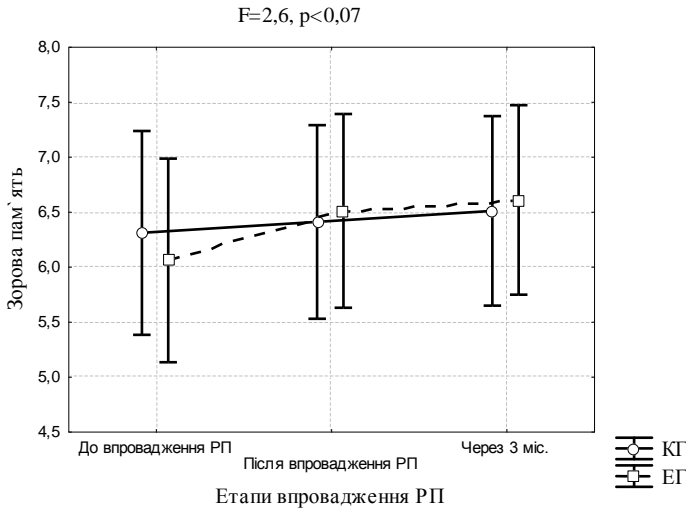

Рис. 2. Особливості динаміки показників зорової пам'яті контрольної та експериментальної груп в процесі впровадження розвивальної програми.

Дисперсійний аналіз показників тактильної пам'яті у контрольній та експериментальній групах підтверджує наявність тісного зв'язку рівня естетичного сприйняття із тактильною формою модально-специфічної пам'яті. Рівень тактильної пам'яті учасників контрольної групи характеризується поступовим зниженням, на відміну від показників експериментальної групи, в якій відмічається різке підвищення рівня тактильної пам'яті одразу після впровадження розвивальної програми та через три місяці по її закінченню (рис.3).

Таким чином, нами були сформульовані наступні **висновки**.

1. Незважаючи на достатню кількість досліджень, програм та вправ, спрямованих на естетичний розвиток дитини, частіше вони були спрямовані на розвиток художнього сприйняття (музичного, художнього тощо) на відміну від розробленої нами програми, спрямованої на розвиток естетичного сприйняття молодших школярів, який має значне сферу психологічного впливу на особистість.

2. Діагностика особливостей модально-специфічного сприйняття, проведена в три етапи (до впровадження розвивальної програми, після впровадження та через три місяці), дозволяє стверджувати про:

$$F=7,58, p<0,0009$$

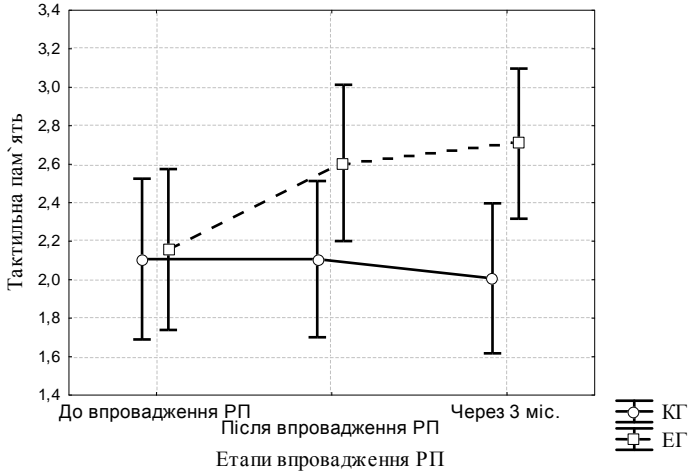

Рис.3 Особливості динаміки показників тактильної пам'яті контрольної та експериментальної груп в процесі впровадження розвивальної програми.

- стрімкий розвиток рівня слухової та тактильної пам'яті, розвиток рівня зорової пам'яті в процесі розвитку естетичного сприйняття (у порівнянні показників контрольної та експериментальної груп);

- наявність ефекту інерційного підвищення рівня модально-специфічної пам'яті та образної креативності.

Таким чином, розроблена нами програма розвитку естетичного сприйняття має значний мобілізуючий потенціал розвитку форм модально-специфічної пам'яті. Такий висновок підтверджує наше переконання про значний вплив естетичного сприйняття не лише на духовну, але й на інтелектуальну сферу дитини.

Література

- 1.Борев Ю.Б. Эстетика / Ю.Б. Борев. — 4-е изд., доп. — М.: Политиздат, 1988. — 490 с.
- 2.Бычков В.В. Эстетика: Учебник. — М.: Гардарики, 2004. — 556 с.

3. Галеев Б.М. Влияние нормативной эстетики на изучение синестезии. Системно-синергетическая парадигма в культуре и искусстве (матер. симп.) / Б.М. Галеев. — Таганрог: ТГРУ, 2004. — С. 27-45.
4. Каган М.С. Морфология искусства: Историко-теоретическое исследование внутреннего строения мира искусств / М.С. Каган. — Л.: Искусство, 1972. — 440 с.
5. Коваленко О. Барви та відтінки / О. Коваленко // Дошкільне виховання. — 2003. — №2. — С. 11-13.
6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк. — К.: Рад. школа, 1989. — 123 с.
7. Лихачев Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников: Учеб. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов Б.Т. Лихачев. — М.: Просвещение, 1985. — 175 с.
8. Лихачев Б.Т. Критерии эстетического отношения школьников к действительности и искусству / Б.Т. Лихачев // Советская педагогика. — 1983. — №6. — С. 52-57.
9. Найчук В.В. Психологічні особливості взаємозв'язку естетичного сприйняття та зорової пам'яті у першокласників // Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України «Наука і освіта». Тематичний спецвипуск: «Актуальні проблеми рекреаційної психології дитинства». — № 10 — 2012. — С. 175-178.
10. Найчук В.В. Синестезия как норма. Исследование синестезии младших школьников / В.В. Найчук / Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology — II (9). — Issue: 19. — 2014. — P.149-152.
11. Найчук В.В. Особливості естетичного сприйняття як особливої форми естетичної діяльності / В.В. Найчук // Вісник ХНПУ. Сер. Психологія. — Вип. 45. — Частина II. — Х.: ХНПУ, 2013. — С. 151-158.
12. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий / Б.М. Теплов. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. — 536 с.
13. Торшилова Е.М. Развитие эстетических способностей детей 3 – 7 лет (теория и диагностика) / Е.М. Торшилова, Т.В. Морозова. — М.: Деловая Книга, 2001. — 141 с.
14. Хомуленко Т.Б. Модально-специфічна пам'ять молодшого школяра / Т.Б. Хомуленко, С.М. Бужинська. — Х.: ХНПУ, 2011. — 192 с.
15. Эко У. Эволюция средневековой эстетики / У. Эко У.; пер. с итал. и лат. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — 288 с.